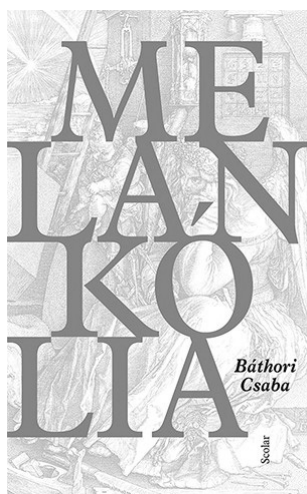

SZMESKÓ GÁBOR

A szonett melankóliája

BÁTHORI CSABA ÚJABB KÖTETÉRŐL

Scolar Kiadó
Budapest, 2017
388 oldal, 3750 Ft

”

A 2017-es *Melankólia* kötet megjelenése meglepetésként érthette az olvasókat, hiszen Báthori Csaba 2016-ban is közreadott egy vaskos kötetet (*Minden repül, válogatott és új versek*). Azok, akik a költő, kritikus, műfordító életművét régebb óta figyelemmel kísérik, talán nem akadtak fenn ezen a termékenységen, hiszen 2006-2009 között négy verseskötetet jelentetett meg Báthori (nem számolva prózai kiadványait). Mindazonáltal mégis meglepő, hogy egy év elteltével újfent szonett-kötettel – 167 új költeménnyel – jelentkezik. Talán a legkötöttebb versformában színvonalas tömegtermelést produkálni önmagában figyelemfelkeltő eredmény akkor is, ha a kötetnyi szonett jelensége nem egyedülálló a magyar irodalomban – gondoljunk csak Kalász Márton, Somlyó György, Faludy György vagy Bertók László hasonló elhivatottsággal megjelent kötetekre.

A szonett-forma mellett legszembetűnőbb a címválasztás és a *Melankólia*-versek tömege. Felmerül az olvasóban, hogy a kötet négy ciklusában kirajzolódik egy ötödik is a 106 darab római számozású *Melankólia* szonettekéből. A kötet értelmezéshez fontos támpontul szolgál a borítón és a belső címlapon szereplő Dürer-metszet. Nem új jelenségről van szó az életműben. 2007 óta ugyanis a kötetek címlapján a szövegekkel dialógusba kerülő képekkel találkozhat az olvasó. A *Minden repül*-ben található fametszet (Félix Vallotton, *La Raison probante*, 1898) csak megerősíti ezt a megérzést, a *Melankólia* megkérdőjelezhetetlenné teszi.

Albrecht Dürer *Malancolia I* című 1514-es rézmetszete az európai kultúrtörténetben a melankólia fogalmának szinte elcsepelt, ugyanakkor kimeríthetetlen szimbólumává vált. Báthori nem a teljes képet, csak egy részletet választotta ki kötetéhez. A hozzákapcsolt Holan-idézet tovább irányítja figyelmünket a metszet két alakjára: az „angyalra”, aki felfelé néz, és az „ördög”, aki lefelé tekint – ezek Báthori verseinek irányait jelzik, melyek a cikluscímekben és a versekben is megjelennek (*Ikarosz leszáll, Orfeusz felszáll*). Nem arról

van szó, hogy a kötet egyszerű lábjegyzet lenne Dürer képéhez. Az alkotások dialogizálnak, kölcsönösen értelmezik egymást. Földényi F. László meglátásaira támaszkodva mondhatom (*Melankólia, A melankólia dicsérete*), hogy a *Melancolia I* nem akar egységes allegória lenni. A jelképek egymás mellett állnak, de nem rendezetlenül, hanem dinamizmusban hagyva az értelmezést. Ez jellemzi Báthori Csaba *Melankóliáját* is. A kötet, amely végtére is alkotóját mondja ki, soha nem állhat nyugvóponton. A versek, melyek Báthori létének elemi pillanatai, a rendezetlenséget és bizonytalanságot úgy hordozzák, hogy közben nem feledkeznek meg a harmónia létezéséről – akkor sem, ha nem tud(hat)nak róla. Ily módon a melankólia, hasonlóan a cusanusi *coincidentia oppositorum*hoz, lemond a racionalitás egységteremtő fogalmiságáról és vállalja bizonyosságaink homályosságát.

Úgy tűnik, különös kapcsolat van Báthori és a szonett-forma között. A 2006-os *A lírikus 123 epilógja* – mely a híres Babits verset (*A lírikus epilógja*) írja át és szét – a szonett forma Tandori-szerű (*Még így sem*, 1978) dekomponálását is elvégzi, bár nem olyan értékben, teljességben. Ezt követően, talán a kritika egyértelműbb biztatását is magával vonva, jelent meg 2013-ban az *Elemi szonettek*, mely a 2017-es *Melankólia* kötet törzsét adja. Úgy tűnik tehát, hogy Báthori Csaba és a szonett régi jó barátságát ápolnak. A forma merevsége nem riasztja el a költőt a kísérletezéstől, erre adnak példát a *Játék szonettek*. Ez a rövid, öt-részes sorozat a költemények szótagszámával variál. A versek egyszótagos soroktól egy fél szonettig (öt szótagig) dagadnak, miközben igyekeznek megtartani a forma szigorú rímképletét, amely a rövidebb soroknál jó lehetőséget biztosít a költőnek, hogy ügyességét, technikai rátermettségét bizonyítsa vagy aláássa (*Egy/pék/meg/lék//elt/egy/telt-/ebb//cip-/ót/s jót//szítt/be-/le.*). Ezzel kapcsolatban úgy tűnik, van egy sajtóhiba a kötetben: a *Játék szonettek* I. költeményének 1. versszakának 4. sorát a 3. sorba írták. Így az 1. vsz. 3 soros, míg a továbbiakban a fent leírt struktúra szerint mozog a sorozat.

A formahasználatot azonban sokkal inkább valami olyasminnek kellene indokolnia, amely alkalmassá teszi a vers-szerkezetét arra, hogy megfelelő teret, keretet adjon a költő mondánivalójának, kérdéseinek. Miért szonett? Tizennégy kötött sor, oktáva és szextett szigorú rímképlettel gúzsba kötve. Ennek elméleti megközelítésében érdemes Jacques Roubaud-hoz, Szigeti Csabához vagy Pataky Adriennhez fordulni, most azonban sokkal fontosabb a költő döntésére koncentrálni. Báthori választásban fontos szerepe lehet a ritmusnak – ahogy korai verseire is jellemző a dallamosság – amely a szonett esetében (túlnyomóan) jambikus lüktetést, vagyis emelkedést jelent. Ez egybevág a kötet Ikarosz-motívumával, és nem áll ellentétben Orfeusz alakjával. Lényegében mindkét szimbólum az immanensből a transzcendens felé vezető útra mutat rá, ahogy Báthori sokszínű témafelvetései is lényegében ezen a felfelé (vagy lefelé) szálló horizonton teszik fel kérdéseiket (témái: élet, halál, öregség, lét, semmi, szerelem, természet, Isten, a művészet jogosultsága stb.). S ez megvilágítja választásának egy másik aspektusát: a hagyományt. Esztétikai tradicionlaizmusa legkiemeltebben Nemes Nagy Ágnes életművéhez fűződő mély tiszteletében – sok esetben rajongásában – érhető tetten, mely a Babits-Nemes Nagy által képviselt klasszikus poétikai hagyományt, a tudományt ismerő és felhasználó alkotók közé állítja Báthorit. Ez természetesen nem zárja ki, hogy ne merjen kísérletezni (pl.: *Csendélet kakassal* – a non-sens és a sens versek határán, *Csapások és csodák* – Jacques Receveur rajzaira írt versek, *A lírikus 123 epilógja*). Báthori tradicionalizmusához nagyon találó e formaválasztás, mely az európai kultúrának oly gazdag tárházát vonzza magához. E gazdagság, sőt szinte leterheltség a költeményeken is érzékelhető. Bátho-

ri szonettjei rendkívüli műveltségről árulkodnak, alkotójuk a szó eredeti értelmében vett poeta doctus. Azonban a doctus legtöbbször a poeta fölé emelkedik. Szonettjeiből sokszor hiányzik a könnyedség, a gondolat letisztultsága (szép kivétel ez alól a *Gyimes* I-III szakasza, vagy az *Erdő*). Kérdései fölébe nyúlnak, elhomályosítják tekintetét, de súlyuk és érvényességük valódi. Mitikus, irodalmi hősök, szereplők jelenléte (Orpheusz, Ikarosz, Odüsszeusz, Hamlet, Lear, szirén) árnyalja, magyarázza Báthori kérdéseit. A klasszikus forma használata arra is alkalmas, hogy támogassa (mintegy mankót adva) e sokféle tematikában megszólaló költőt. Természetesen e támaszkeresés a kortárs lírában sem ismeretlen (Kovács András Ferenc, Tóth Krisztina, Markó Béla, Kőrösi Imre). Arra azonban érdemes felhívni a figyelmet, hogy vannak akik pusztán a formán szeretnének egyensúlyozni, talán túlságosan is kevés erőfőrdítva a tartalomra.

A következő meglátásomhoz kis kitérőt kell tennem. Pilinszky János életművében a csönd kiemelt poétikai jellemzővel bír. Ez szinte közhely. Azonban a költői mondás, megszólalás szempontjából ez ugyan így jellemzője Petőfi Sándor költészetének is. Két szélsőséget látunk. A szinte folyamatos mondást, és az igen ritka megszólalást az köti össze, hogy mindkét esetben a forma és a tartalom kiváló használatával találkozunk. Nem tesszük fel a miért kínos kérdését, mert a remekmű evidenciájával találkozunk. A szövegekben a maguk teljességében állnak a gondolatok (még ha töredékesek is). Pont annyit érlelődtek, amennyi poétikai teljességükhöz kellett. Báthori esetében úgy tűnik némi türelmetlenséggel állunk szemben. A formát kiválóan használja, ez nem kérdéses, de a tartalom kapcsán hiányosságokkal szembesül az olvasó. Mintha nem állna elegendő csönd a versek mögött, melyben megérhetne a gondolat.

A Melankólia széles palettájú témafelvetésével egy lélek katalógusához hasonlít. Alkalmas arra, hogy sokan megtalálják „saját” verseiket. Ugyanúgy képes teret biztosítani a laikus olvasónak, mint a hatástörténetet, motívumokat kutató irodalomtörténésznek. Báthori szerint a költő „olyan dolgokat tud elmondani, ami mindenkit megillet, de senki nem tudja ki mondani” (Játék sötéttel II, 343). Érdemes néhány kiemelkedő sorral alátámasztani gondolatát: „Nem kegyetlenség-e a csillagoktól,/ hogy sosem közelednek, csak lobognak?” (Isteni szörny). Vagy a halálról elmélkedve: „S hogy elmúlással kötödsz a világhoz/ végleg, – tested megörökli a földet/ s már titok minden előtted, mögötted.” (Minden titok). Talán legígéretebb sorai a természetről szólnak: „Árnyékos, napos sárgaréz az oldal,/ fenn barna marhák a ferde fövényben,/ áfonya együtt ropog a sommal, –/ nincs erőm a súlyos fényt fölemelnem.” (Gyimes).

Báthori Csaba költészetével kapcsolatban a poeta doctus, a metafizikai elkötelezettség, az orfeuszi jelzők mellé feljegyezhetnénk az ikaroszit is. A költő önértelmezését és életműve utóbbi szakaszából kiemelkedő formai elkötelezettségét komolyan véve, fontolóra vehetjük azt a sajátos ikaroszi éthoszt, melyben a mitikus hős felszállása, a szonettek emelkedő ritmusa és a költő tekintete mintha egy irányba mutatnának. Néha talán nehezebben gördülő sorai egy mélyen gondolkodó, kutató szellem pillanatfelvételei, melyekben talán nemcsak a költőt, hanem magunkat is fel/megismerhetjük.